

פרוזבול א'

איך הלל תיקן דלא תשמט?

א. תלמוד בבלי גיטין לו.:

"הלל התקין פרוסבול וכו'" תנן התם (שביעית יג:ד) "פרוסבול אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה 'השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו'", עמד והתקין פרוסבול. וזה הוא גופו של פרוסבול: 'מוסרני לכם פלוני דיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי אצל פלוני שאגבנו כל זמן שארצה'. והדיינים חותמים למטה או העדים."

ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא?

- אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא, דתניא "רבי אומר: 'וזה דבר השמיטה שמוט' - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע [ביובל] ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים." ותקיננו רבנן דתשמט זכר לשביעית. ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, עמד והתקין פרוסבול.
 - ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותקיננו רבנן דתשמט? אמר אביי שב ואל תעשה הוא.
- רבא אמר הפקר ב"ד היה הפקר, דאמר ר' יצחק: מנין שהפקר ב"ד היה הפקר? שנאמר 'וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים, יחרם כל רכושו, והוא יבדל מקהל הגולה.' רבי אליעזר אמר מהכא: 'אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות וגו' - וכי מה ענין ראשים אצל אבות? לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו, אף ראשים מנחילין העם כל מה שירצו.

ב. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט:טז

כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה ועוברין על הכתוב בתורה 'השמר לך פן יהיה דבר וגו' התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב, עד שילוו זה את זה. ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה.

ג. תוספות מסכת גיטין דף לו. "מי איכא"

השתא לא בעי רבא לשנויי אהך קושיא [ראשונה: איך הלל תקן דלא תשמט] דהפקר ב"ד היה הפקר, כדמשני בתר הכי, משום דקשיא ליה דלא היה לו להלל לעקור שביעית שהיא דאורייתא. ואף על גב דדרשינן בספרי "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך" (דברים טו)... והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין", מ"מ לא היה לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שביטל בכך השמטת כספים שצותה תורה.

ד. רש"י מסכת גיטין דף לו עמוד ב

רבא אמר - לעולם בין לרבנן דפליגי אדרבי ואמרי שביעית להשמטת מלוה בזמן הזה דאורייתא ותקין הלל דלא תשמט, בין לרבי דאמר [שמיטה] לאו דאורייתא ואמור רבנן דתשמט, לא תיקשי דבר, דבדבר שבממון אין כאן עקירת דבר מן התורה במקום סייג וגדר, דהפקר ב"ד בממון היה הפקר.

ה. ראב"ד הלכות שמיטה ויובל פרק ט:טז

אבל שמטה של תורה וכו'. א"א זה אינו מחוור דאביי הוא דאמר הכי, אבל רבא פליג ואמר הפקר בית דין הפקר, והלכך נוהג בכל זמן.

ו. חידושי הרשב"א מסכת גיטין דף לו עמוד ב

רבא אמר הפקר ב"ד הפקר. אקושיא קמייתא דאקשי' "ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית ומתקני דלא תשמט" קאי, ואוקמה [רבא לפרוזבול] אפי' כרבנן דפליגי עליה דרבי לומר דשמיטה בזמן הזה דאורייתא, ואפ"ה אתא הלל והתקין פרוזבול דהפקר ב"ד הפקר כדדריש לה מקראי ואזיל, והכא נמי אפקורי אפקר הלל ממנו של לזה לגבי מלוה ומגבי ליה, וכן פרש"י ז"ל דאקושיא קמייתא קאי, ומינה שמעי' דכח ב"ד יפה להפקיר ממון מזה ולזכותו לזה אפי' קודם שבא לידו, וכן מוכח מקרא ד"אלה הנחלות אשר נחלו", דמה אבות מנחילין ואומרים שדה פלוני לפלוני וזכה בו מיד, ואף קודם שבא לידו, אף ראשים מנחילין לכל מי שירצו ואומרים "ממון ראובן יהא לשמעון" וזוכה בו שמעון מעתה.

ב' דרכים להבין המחלקת על כוונת רבא

ז. ים של שלמה מסכת יבמות פרק י סימן יט

"אמר ר' יצחק (פ"ט ע"ב) מניין שהפקר ב"ד הפקר, שנא' (עזרא י', ח') כל אשר לא יבא לשלשת הימים... ר' אלעזר אמר מהכא (יהושע י"ט, נ"א) אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן...", ונראה דהא דר"א עדיף, דילפינן מיניה שיוכלו להפקיע ממון של אחר ולהחליט לחבירו, ולא תימא דווקא שיוכלים להפקיר אותו או להחרימו...

ח. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד:ו

וכן יש לדין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים ומאבד ונותן כפי מה שיראה לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק או לקנוס אלם זה, והרי הוא אומר בעזרא "וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו", מכאן שהפקר בית דין הפקר.

ט. ר' מיכאל רוזנצווייג, בענין תקנת פרוזבול, בית יצחק לג (תשס"א)
אולם הרמב"ם דוקא מדגיח ומוסיף על ניסוחה של המשנה שהלל תיקן שאין חוב שיש בו פרוזבול משמט...

פרוזבול ומוסר שטרותיו

י. ספרי דברים פרשת ראה פיסקא קיג
"ואשר יהיה לך את אחיך", ולא של אחיך בידך. מיכן אתה אומר המלוה על המשכון אין משמט. "את אחיך תשמט ידך", ולא המוסר שטרותיו לבית דין...

יא. תלמוד בבלי גיטין לז ע"א
תנן התם "המלוה את חבירו מעות על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אין משמטין." בשלמא מוסר שטרותיו לב"ד דתפסי להו בי דינא, אלא מלוה על המשכון מאי טעמא? אמר רבא משום דתפס ליה.

יב. רש"י מסכת גיטין דף לז עמוד א
דתפסי להו בי דינא - והפקרן הפקר. וגבי מלוה לא קרינן ביה "לא יגוש".

יג. ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה טו
וכתב רבינו גבי פרוזבול שאינו מועיל אלא בזמן הזה, נראה שהוא סובר דמסירת שטרות לחוד ופרוזבול לחוד, דמסירת שטרות כיון שמוסר אותם בפועל מועיל מן התורה מקרא ד'ואשר יהיה לך את אחיך' דדרשה גמורה היא, ואתא הלל ותקין דאע"ג שלא מסר יהיה כמי שמסר ואפילו אין השטרות בידו, כאשר אמרו בירושלמי שהזכיר בסמוך.
וכן נראה שם פרק עשירי דשביעית דמוסר שטרות הוי דאורייתא ופרוזבול לחוד הוא, דהוי מתקנת הלל.

יד. תלמוד בבלי מכות ג-:

אמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו, ואף על גב דהשתא לא קרינן ביה "לא יגוש", סוף אתי לידי "לא יגוש". מתיב רב כהנא "אומדים כמה אדם רוצה ליתן ויהיו אלף זוז בידו בין ליתן מכאן ועד ל' יום ובין ליתן מכאן ועד עשר שנים", ואי אמרת שביעית משמטתו כולהו נמי בעי שלומי ליה! אמר רבא הב"ע במלוה על המשכון ובמוסר שטרותיו לב"ד דתנן "המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמטין..."

טו. רש"י מסכת מכות דף ג עמוד ב
מוסר שטרותיו לב"ד - הוא פרוזבול שהתקין הלל שכתוב בו "מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה."

טז. תוספות מסכת גיטין דף לו עמוד א "מי איכא"
ובקונט' פירש דרבא קאי נמי לשנויי פרכא דהכא, ודרשא דספרי עיקרה אמלוה על המשכון, דמוסר שטרותיו הוי מטעם דהפקר ב"ד היה הפקר, אלא דאקרא קסמיה לה.

השלכות

יז. משנה שביעית י:ו
אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע [של לווה]. אם אין לו, מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא.

יח. רש"י מסכת גיטין דף לז עמוד א
אלא על הקרקע - אם יש קרקע ללוה, דלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע, דהוי מלתא דשכיחא, כדאמרינן בכמה דוכתי דבמילתא דלא שכיחא לא עבוד רבנן תקנתא.

יט. ר"ש מסכת שביעית פרק י משנה ו
"אא"כ יש לו קרקע ללוה" דאז חשוב החוב כגבוי ביד ב"ד ולא קרינא ליה 'לא יגוש', וכמלוה שיש עליה משכון. והאי דעדיפא קרקע ממטלטלין לאו משום דכלין, דהרי עציץ נקוב המונח על גבי יתדות דיכול לכלותו ואמר בהשולח (דף לז א) דכותבין עליו פרוזבול! אלא כך הוא דין דקרקע חשיבא כגבוי טפי:

כ. ר"ן על הרי"ף מסכת גיטין דף יט עמוד ב (בדפי רי"ף)

לדברי רש"י שכתב דהאי דבעינן קרקע היינו משום דבעינן שיהא החוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע, קרוב הדבר לומר דכיון דבשעת כתיבת הפרוזבול היה הקרקע בחזקתו, מהני. אבל לדברי רבינו שמשון שכתב דהיינו טעמא מפני שאז החוב כגבוי ביד ב"ד, משמע דלא מהני, וכן הדין אם היה לו קרקע בשעת כתיבת פרוזבול ומכרו קודם שביעית, שהדבר תלוי בסברות שני הפרושין זהו דעתו:

כא. תלמוד בבלי גיטין לב: -לג.

איתמר בפני כמה הוא מבטלו [לגיטון]? רב נחמן אמר בפני ב'. רב ששת אמר בפני ג'. רב ששת אמר בפני ג', "ב"ד" קתני. ורב נחמן אמר בפני ב', לבי תרי נמי "ב"ד" קרי להו.

אמר רב נחמן, מנא אמינא לה? דתנן "מוסרני לפניכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני". ורב ששת? אטו תנא כי רוכלא ליחשיב וליזיל!?

כב. תוספות מסכת גיטין דף לב עמוד ב "ורב נחמן"

אין לומר דרב נחמן לטעמיה דאמר בפ"ק דסנהדרין (דף ה:) משמיה דשמואל שנים שדנו דיניהם דין, דהא רבא לית ליה התם (דף ג.) דשמואל, ועל כרחק רבא אית ליה הכא כרב נחמן דאמר בפני שנים, דהא פליגי ר' יוחנן ור"ל בסמוך בפלוגתא דרב נחמן ורב ששת, ורבא פסיק בריש החולץ (יבמות דף לו.) בכלי הש"ס כר' יוחנן לגבי דר"ל... וע"כ צריך לומר אף ע"ג דתרי אין דיניהם דין, כיון דפרוזבול סגי בתרי קרי להו בית דין.

כג. חידושי הרשב"א מסכת גיטין דף לב עמוד ב "ורב נחמן"

לשנים נמי "ב"ד" קרו להו, וגבי בטול הגט וגבי פרוזבול דאינן צריכין לישא וליתן בדבר בשנים סגי להו.

כד. חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לב עמוד ב

ויפה פי' רש"י ז"ל בדבר נחמן דאע"ג דגבי דיני ממונות בעינן שלשה אבל הכא אודועי בעלמא הוא ובתרי סגיא, וכן בשמטה גילויי מילתא באפקועי ממונא הוא והואיל והתקין הלל אפילו בתרי נמי סגיא כדאמרינן לקמן דאפילו במסירת מילי [בלי שטרות] סגי, דהלל הפקיע ממון בני אדם בפרוזבול ובכל דהוא סגי

כה. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט:יח

זהו גופו של פרוזבול, "מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה," והדיינין או העדים חותמין מלמטה.

כו. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ב:י

אף על פי שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה, ושנים שדנו אין דיניהן דין.